

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Кафедра нової та новітньої історії України

«ЗАТВЕРДЖЕНО»

Проректор з науково-педагогічної
і навчально-методичної роботи та рекрутації
проф. Булюк С. В.

2017 р.

УКРАЇНСЬКЕ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ У XX СТОЛІТТІ:
ІДЕЇ ТА ПРАКТИКА

ПРОГРАМА

вибіркової навчальної дисципліни

підготовки магістра

спеціальності 032 Історія та археологія

спеціальності 014 Середня освіта (Історія)

Луцьк – 2017

Програма навчальної дисципліни «Українське державотворення у XX столітті: ідеї та практика» для студентів за спеціальностями 032 Історія та археологія та 014 Середня освіта (Історія) «___» _____ 2017 р. 12 с.

Розробник: Гаврилюк О. Н., доцент кафедри нової та новітньої історії України, кандидат історичних наук, доцент.

Рецензент: Тиский М. Г., доцент кафедри політології, кандидат історичних наук, доцент.

Програма навчальної дисципліни затверджена на засіданні кафедри нової та новітньої історії України

протокол № 9 від 28-01. 2017 р.

Завідувач кафедри: В. К. Баран (проф. Баран В. К.).

Програма навчальної дисципліни

схвалена науково-методичною комісією історичного факультету

протокол № 4 від 2. березня. 2017 р.

Голова науково-методичної

комісії факультету О. М. Карліна (доцент Карліна О. М.).

Програма навчальної дисципліни

схвалена науково-методичною радою університету

протокол № 5 від 15. лютого 2017 р.

Вступ

Програма навчальної дисципліни «Українське державотворення у XX столітті: ідеї та практика» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки магістра спеціальностей 032 Історія та археологія та 014 Середня освіта (Історія).

Предметом вивчення навчальної дисципліни є діяльність теоретичного та практичного характеру українського політикуму та українського суспільства загалом, що стосується розробки засад та реалізації змісту державотворчого процесу в Україні. впродовж XX ст.

Міждисциплінарні зв'язки: з суспільними (соціальними), гуманітарними та природничими науками. Проблематика курсу пов'язана міждисциплінарними зв'язками з політологією, політичною історією України, історією держави і права України, етнологією, краєзнавством, суспільною (соціальною) географією.

Програма навчальної дисципліни складається з двох **змістових модулів**:

1. Відродження української державності (початок XX ст. – червень 1941 рр.).
2. Радянська державність в Україні. Незалежна Україна.

1. Мета та завдання навчальної дисципліни.

Метою викладання навчальної дисципліни «Українське державотворення у XX столітті: ідеї та практика» є закріплення у студентів цілісного уявлення про закономірності та зміст процесу формування у середовищі національної еліти теоретичних засад українського державотворення, практичну діяльність представників різних напрямів українського політикуму в означеній сфері, виокремлення студентами тих аспектів історичного досвіду українського державотворення, які необхідно використовувати для розбудови сучасної України.

Основні **завдання** вивчення дисципліни «Українське державотворення у XX столітті: ідеї та практика»: показати становлення в українському суспільстві XX ст. різних поглядів щодо національного державного будівництва; висвітлити та узагальнити зміст практичних кроків українського політикуму щодо їх реалізації (здобутки, проблеми, перешкоди та нереалізовані можливості на шляху будівництва української державності); вдосконалити навички студентів застосовувати історичний досвід українського державотворення у практичній професійній діяльності, виховувати студентів політично освіченими та національно свідомими, патріотично налаштованими особистостями.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

знати:

- джерельну базу навчальної дисципліни;
- термінологію дисципліни;
- класифікацію українських політичних партій та рухів XX ст.;

- суспільно-політичні умови діяльності цих партій та рухів;
- основні етапи державотворення в Україні, життя та діяльності провідних лідерів українських політичних партій та рухів XX ст.;

уміти:

- володіти категоріально-понятійним апаратом дисципліни;
- користуватись джерелами з курсу «Українське державотворення у XX столітті: ідеї та практика»;
- вдосконалювати навички та вміння на основі засвоєних знань робити науково обґрунтовані прогнози розвитку державницького процесу в сучасній Україні.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни.

Змістовий модуль 1. Відродження української державності (початок XX ст. – червень 1941 рр.).

Тема 1. Етапи української державності (ретроспектива її зародження й становлення від витоків до початку XX ст.).

Періодизація історії української державності. Київська Русь. Галицько–Волинська держава. Литовсько–Руська держава. Козацька державність XVII–XVIII ст. Теоретичне обґрунтування поглядів на національну державність у IX–XVIII ст. Ідеї національної державності у програмних документах українських політичних організацій та течій XIX ст.

Тема 2. Програмні засади національного державного будівництва у документах українських політичних партій кінця XIX – початку XX ст.

Зростання зацікавлення українських політичних діячів західноукраїнських земель та Наддніпрянської України проблемами національного державотворення. Ю. Бачинський. Програмні засади державного будівництва у документах політичних партій автономістського спрямування. В. Винниченко. С. Петлюра. Програмні засади державного будівництва у документах політичних партій радикального (самостійницького) напрямку. М. Міхновський. Програмні засади державного будівництва у документах політичних партій консервативного напрямку (В. Липинський та ін.). Вибух Першої світової війни і перспективи державності України у діяльності Головної Української Ради та Союзу Визволення України. Д. Донцов.

Тема 3. Відродження української державності на початку XX ст. Українська Центральна Рада і Українська Народна Республіка (березень 1917 – квітень 1918 рр.). Гетьманат П. Скоропадського (квітень – грудень 1918 р.).

Українська Центральна Рада і Українська Народна Республіка (березень 1917 – квітень 1918 рр.). Передумови утворення Української Народної Республіки (УНР). Повалення самодержавства і утворення Тимчасового уряду. Національно-визвольна революція в Україні.

Утворення Української Центральної Ради (УЦР) на чолі з М. Грушевським. Мала Рада і Генеральний секретаріат. Місцеві органи УЦР: губернські і повітові ради, волосні і сільські народні управи. Генеральний військовий комітет.

Перший (23 червня 1917 р.) і другий (16 липня 1917 р.) Універсали УЦР. Третій універсал (20 листопада 1917 р.) і проголошення УНР. Територія УНР в 1917 р. Боротьба більшовиків за перемогу соціалістичної революції в Україні. Ультиматум Раднаркому радянської Росії Українській Центральній Раді. I Всеукраїнський з'їзд Рад у Києві. Початок агресії радянської Росії проти УНР. Четвертий Універсал (22 січня 1918 р.). Проголошення незалежності УНР. Законодавча діяльність УЦР. Окупація України німецько-австрійськими військами. Конституція УНР (29 квітня 1918 р.), її зміст і значення. Завершення діяльності Української Центральної Ради.

Гетьманат П. Скоропадського (квітень – грудень 1918 р.). З'їзд українських хліборобів. Проголошення П. Скоропадського гетьманом України. Закон про тимчасовий державний устрій України. «Грамота до всього українського народу». Державний лад. Гетьман. Рада Міністрів. Мала Рада Міністрів. Місцеве самоврядування. Губернські старости. Закон «Про державну варту». «Закон про громадянство Української держави». Внутрішня політика Гетьманату та формування опозиції. Дипломатичні переговори з європейськими країнами. Відносини з Німеччиною. Підписання прелімінарного миру з Раднаркомом радянської Росії. Падіння Гетьманату.

Тема 4. Відродження української державності на початку XX ст. УНР періоду Директорії (грудень 1918 – листопад 1921 рр.). Західноукраїнська Народна Республіка (1918–1923 рр.).

УНР періоду Директорії (грудень 1918 – листопад 1921 рр.). Утворення Директорії на чолі з В. Винниченком і С. Петлюрою і прихід її до влади. Конгрес трудового народу. Відновлення законів УНР. Рада Народних Міністрів. Місцеве самоврядування. Волосні, повітові, губернські комісари та отамани. Земські зібрання. Земські управи. Наступ більшовиків на Україну у першій половині 1919 р. та оголошення Директорією війни радянській Росії. Військові успіхи та невдачі УНР у другій половині 1919 р. Переговори з поляками, Варшавський договір 1920 р. Наступ польсько-українських військ. Контрнаступ Червоної армії. Утворення Галицької Соціалістичної Радянської Республіки, її функціонування. Ризький мирний договір (березень 1921 р.). Включення Східної Галичини та Західної Волині до складу Польщі.

Західноукраїнська Народна Республіка (1918–1923 рр.). Розпад Австро-Угорщини. Створення Української Національної Ради. Листопадовий чин. Проголошення Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР). Організація і структура державного апарату.

Центральні органи державної влади і управління. Національна рада. Президент. Державний секретаріат. Проголошення диктатури Є. Петрушевича і створення Колегії уповноважених. Місцеві органи державної влади і управління. Організація збройних сил. Закон про державну мову. Закон про громадянство.

Об'єднання (Злука) ЗУНР і УНР в єдиній соборній Українській державі. Польсько-українська війна. Дипломатична діяльність ЗУНР. Еміграційний уряд ЗУНР. Проект основ державного устрою Галицької Республіки 1921 р. Рішення Ради послів Антанти від 14 березня 1923 р. про анексію Східної Галичини Польщею.

Тема 5. Державність західноукраїнських земель (березень 1921 – червень 1941 рр.).

Примусове включення Західної Волині, Східної Галичини, Північної Буковини та Закарпаття до складу іноземних держав, їх політичне становище, апарат управління. Д. Донцов про проблеми та перспективи українського державотворення. Утворення Організації Українських Націоналістів (ОУН), програма національного державотворення в теорії та практичній діяльності ОУН(б) та ОУН(м) – політичних угруповань ОУН. Формування військових частин «Нахтігаль» та «Роланд». Створення та діяльність Українського Центрального Комітету на чолі з В. Кубійовичем.

Національні державотворчі процеси на Закарпатті напередодні Другої світової війни (жовтень 1938 – березень 1939 рр.). Мюнхенська змова 1938 р. і утворення Карпатської України. Вибори до сейму автономії. А. Волошин. Проголошення незалежності Карпатської України, зміст її Конституції. Збройні сили. Доля та історичне значення Карпатської України.

Пакт Молотова – Ріббентропа 23 серпня 1939 р. і таємна угода більшовицького СРСР та нацистської Німеччини про розподіл впливів у Східній Європі. Початок Другої світової війни. Похід Червоної армії в Західну Україну. Створення і діяльність тимчасових органів народної влади. Народні збори Західної України та їх акти. Закони Верховної Ради СРСР і УРСР про включення Західної Волині й Східної Галичини до складу СРСР. Нота уряду СРСР урядові Румунії від 26 червня 1940 р. щодо Бессарабії і Північної Буковини. Перехід Червоної армії через Дністер. Закон про включення Північної Буковини та Хотинського, Акерманського й Ізмайльського повітів Бессарабії до складу УРСР. Запровадження нового адміністративно-територіального поділу. Державне будівництво в західних областях УРСР. Масові арешти і депортації місцевого населення.

Змістовий модуль 2. Радянська державність в Україні. Незалежна Україна.

Тема 1 (6). Радянська державність в Україні (1917–1921 рр.).

З'їзд більшовицьких Рад у Харкові у грудні 1917 р. та встановлення в Україні радянської влади. Діяльність радянської УНР наприкінці 1917 – на початку 1918 рр. та її ліквідація. Створення Тимчасового робітничо-селянського уряду України (листопад 1918 р.). Повторний

прихід більшовицької влади в Україну на межі 1918–1919 рр. і поява Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР). Утвердження в Україні державного ладу більшовицької тоталітарної системи. Конституція УСРР (1919 р.). Всеукраїнський з'їзд Рад. Народний секретаріат. Всеукраїнський ревкомітет. Місцеве самоврядування. Ради робітничих, селянських і солдатських депутатів. Військові революційні комітети. Комітети бідноти.

Тема 2 (7). Радянська державність в Україні у 1922–1941 рр.

Україна і утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР). Військовий, господарський і дипломатичний союзи республік. I Всесоюзний з'їзд Рад. Декларація та Договір про утворення СРСР, їх деформації. Формування адміністративно-командної системи управління, місце у ній партії більшовиків. Встановлення однопартійності. Ігнорування суверенних прав народів і республік. Погляди на українське державотворення представників українського більшовицького істеблішменту національного спрямування (Х. Раковський, М. Скрипник та ін.).

Реформа адміністративно-територіального устрою України. Перекроювання території УСРР на користь радянської Росії. Прийняття загальносоюзної Конституції 1924 р. Внесення у 1925 р. змін і доповнень до Конституції УСРР. Органи влади. Перша кодифікація законодавства УСРР у 1922–1927 рр. Кодекс законів про працю УСРР. Земельний кодекс УСРР. Кримінальний кодекс УСРР. Прийняття Конституції республіки 1929 р. Вищі органи влади. Всеукраїнський з'їзд Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів. Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет. Рада Народних Комісарів. Місцеві органи влади.

Утвердження сталінського тоталітаризму та здійснення ним соціально-економічних й культурних перетворень. Масові репресії як засіб державного управління. Процеси «Спілки визволення України», «Української військової організації», ін. Конституція УРСР 1937 р. Символіка республіки. Реформа адміністративно-територіального устрою України.

Тема 3 (8). Українське державотворення періоду німецько-радянської війни (червень 1941 – травень 1945 рр.).

Напад Німеччини на Радянський Союз. Перебудова державного апарату УРСР на воєнний лад. Уповноважені Державного Комітету Оборони. Військові трибунали, розширення їх підсудності. Розширення прав республіки у галузі оборони та міжнародних відносин (1944 р.).

Розчленування нацистами території України, управління нею. Український Крайовий Комітет в окупованому гітлерівцями Львові. Український національний комітет ОУН(б). Спроба відновлення Української держави проводом ОУН(б). Українське Державне Правління на чолі з Я. Стецьком. Утворення ОУН(м) в Києві Української Національної Ради під керівництвом М. Величківського. Створення Української Повстанської Армії (УПА), її

діяльність. Формування та бойовий шлях дивізії «Галичина». Українська Головна Визвольна Рада та її рішення.

Тема 4 (9). Радянська державність в Україні (травень 1945–1991 рр.).

Державне будівництво в УРСР у другій половині 1940-х – першій половині 1960-х рр.

Територіальні зміни. Звільнення наприкінці 1944 р. Закарпаття Червоною армією від німецько-угорських військ. Функціонування Закарпатської України (листопад 1944 – червень 1945 рр.) – специфічного національного державного утворення. Перший з'їзд Народних комітетів і його рішення. Створення органів народної влади. Юридичне оформлення входження Закарпаття до складу України, договір між СРСР і Чехословаччиною від 29 червня 1945 р. Створення Закарпатської області. Поширення чинності радянського законодавства. Трансфер населення між Чехословаччиною та УРСР, Польщею та УРСР. Визначення лінії польсько-радянського кордону на території УРСР у 1945–1951 рр. Передача Криму від РРФСР до складу УРСР у 1954 р. Оновлення символіки республіки. Участь УРСР у створенні ООН. Членство УРСР в ЮНЕСКО.

Реорганізація органів державної влади та управління. Вищі органи влади. Верховна Рада УРСР. Рада Міністрів УРСР. Місцеві Ради депутатів трудящих. Повоєнні репресії. Повторне утвердження радянського тоталітаризму на західноукраїнських землях. Діяльність УПА. Депортації місцевого населення.

«Шестидесятники». Дисидентський рух. Погляди українських дисидентів на зміст та перспективи національного державотворення.

Державне будівництво в УРСР у другій половині 1960-х рр. – серпні 1991 р. Політична стабілізація. Зміна керівництва республіки. Переслідування української інтелігенції. Українська Гельсінська Група. Централізація законотворчості. Конституція УРСР 1978 р. і відбиття у ній положення про «розвинутий соціалізм» та підміни компартійними органами функцій державних структур.

Перебудова (квітень 1985 – серпень 1991 рр.). Демократизація суспільного життя. Поява та розгортання діяльності нових організацій та рухів. Пожвавлення діяльності неформальних організацій. Культурологічні організації. Суспільно-політичні об'єднання. Народний Рух України. Поляризація політичних сил України. Радикалізація поглядів населення республіки. Декларація про державний суверенітет України 16 липня 1990 р., її зміст і значення. Спроба державного перевороту в СРСР та проголошення незалежності України.

Тема 5 (10). Українське державотворення 1991–2000 рр.

Перші кроки державного будівництва після ухвалення Акта від 24 серпня 1991 р. – документа про припинення юридичного існування УРСР та появу самостійної української держави – України. Запровадження інституту президента. Схвалення 1 грудня 1991 р. Акта

проголошення незалежності України всенародним голосуванням. Результати президентських виборів. Угода про утворення Співдружності Незалежних Держав.

Зміни в адміністративно-територіальному устрої України, проблема територіальних претензій до України. Оновлення законодавства. Прийняття Конституції України 28 червня 1996 р. Структура, основні положення і значення Основного Закону держави. Реформування органів державної влади та управління. Вибори Президента України. Вибори до Верховної Ради України. Формування та діяльність гілок влади. Кабінети Міністрів України. Органи самоврядування. Громадські організації: партії, рухи, профспілки, товариства.

3. Форма підсумкового контролю успішності навчання: *іспит*

4. Методи та засоби діагностики успішності навчання: перевірка конспектування студентами лекцій, оцінювання їх усних відповідей під час виступів на семінарських заняттях, підготовки рефератів за темою таких занять, перевірка результатів виконання завдань самостійної роботи (опрацювання питань теми самостійної роботи, джерел з теми, категоріально-понятійного апарату, презентація виконаних самостійних завдань), обговорення дискусійних питань, написання студентами поточних письмових тестових завдань за змістовими модулями.

5. Список джерел

1. Акт проголошення незалежності України: Прийнятий Верховною Радою України 24 серпня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. 1991. № 38 (інші видання).
2. Алексеев Ю. М., Кульчицький С. В., Слюсаренко А. Г. Україна на зламі історичних епох (Державотворчий процес 1985–1999 рр.). Київ, 2000.
3. Бандера С. Перспективи української революції. Київ, 1999.
4. Білас І Г. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953 рр.: У 2 т. Київ, 1994.
5. Боечко В., Ганжа О., Захарчук Б. Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан. Київ, 1994.
6. Бойко О. Д. Історія України. Київ, 2016.
7. Бойко О. Д. Україна 1991–1995 рр.: тіні минулого чи контури майбутнього? Нариси з новітньої історії. Київ, 1996.
8. Вегеш М. М. Карпатська Україна. Документи і факти. Ужгород, 2004.
9. Винар Л. Михайло Грушевський: історик і будівничий нації: Статті і матеріали. Київ, 1995.
10. Винниченко В. Відродження нації. В 3-х т. Київ, 1990.

11. Відновлення української держави в 1941 році: Нові документи і матеріали / Вступ. ст. і упоряд. В. Сергійчук. Київ, 2001.
12. Вселенский М. Номенклатура. Господствующий класс Советского Союза. Лондон, 1990.
13. Галушко К. Ю. Консерватор на тлі доби: В'ячеслав Липинський і суспільна думка європейських «правих». Київ, 2002.
14. Гелей С. Д. Українська консервативна політична думка першої половини ХХ ст. Львів, 1998.
15. Гриневич В. А. Утворення Народного комісаріату закордонних справ Української РСР: проекти і реалії (1944–1945 рр.) // Укр. іст. журн. 1995. № 3.
16. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ–ХХ ст. Київ, 2000.
17. Грушевський М. На порозі нової України: Гадки і мрії. Київ, 1991.
18. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ ст.: Нариси політичної історії. Київ, 1993.
19. Данилюк Ю. З., Бажан О. Г. Опозиція в Україні. (друга половина 50-х –80-ті рр. ХХ ст.). Київ, 2000.
20. Декларація про державний суверенітет України: Прийнята Верховною Радою України 16 липня 1990 р. // Нове законодавство України. Київ, 1992. Вип. 1 (інші видання).
21. Державотворчий процес в Україні 1991–2007. Київ, 2007.
22. Донцов Д. І. Історія розвитку української державної ідеї. Київ, 1993.
23. Дорошенко-Товмацький Б. Симон Петлюра: Життя і діяльність. Київ, 2005.
24. Історія держави і права України / Упоряд. І. В. Тетарчук, Т. Є. Дяків. Київ, 2015
25. Історія українських політичних партій: кінець ХІХ ст. – 1917 р. Хрестоматія-посібник. Київ, 2003.
26. Кармазіна М. С. Ідея державності в українській політичній думці (кінець 19–початок 20 ст.). Київ, 1998.
27. Касьянов Г. До питання про ідеологію Організації Українських Націоналістів (ОУН). Аналітичний огляд. Київ, 2003.
28. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі Опору 1960-80-х років. Київ, 1995.
29. Киричук Ю. Історія УПА. Тернопіль, 1996.
30. Кічий І. В. 70-річчя утворення Всеукраїнському // Укр. іст. журн. 1990. №1.
31. Конституційні акти України 1917–1920. Невідомі конституції України. Київ, 1992.
32. Конституція України. Київ, 1996.
33. Копиленко О. А., Копиленко М. Л. Держава і право України 1917–1920 рр. Центральна Рада. Гетьманство. Директорія. Київ, 1997.
34. Косик В. Симон Петлюра. Львів, 2000.

35. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. Париж - Нью-Йорк - Львів, 1993.
36. Костів К. Конституційні акти відновленої Української держави 1917–1919 рр. і їхня політично-державна якість. Торонто, 1964.
37. Коцур В. П. Ідея державності в історичній думці та суспільно-політичному житті України кінця 18–початку 20 ст. Чернівці, 2000.
38. Кравчук Л. М. Є така держава – Україна: матеріали виступів, інтерв'ю, прес-конференцій, брифінгів, відповідей на запитання. Київ, 1992.
39. Кульчицький В. С., Настюк М. І., Тищик Б. Й., Глубіш М. І. Входження Галичини, Північної Буковини та Закарпаття до складу України (1939–1945 рр.). Дрогобич, 1995.
40. Кульчицький С. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919–1928). Київ, 1996.
41. Липинський В. Повне зібрання творів, архів. Т. 1–6. Київ-Філадельфія, 1995.
42. Лисяк-Рудницький І. Четвертий універсал та його ідеалістичні попередники // Історичні есе. Київ, 1994. Т. 2. С. 1–27.
43. Литвин В. М. Україна: Досвід та проблеми державотворення (90-ті роки ХХ ст.). Київ, 2001.
44. Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. Львів, 1995.
45. Лісна І. С. Державний апарат Галицької СРР // На шляху до правової держави. Львів, 1991.
46. Малик Я., Вол Б., Чуприна В. Історія української державності. Львів, 1995.
47. Міхновський М. Самостійна Україна. Київ-Львів, 1991.
48. Млиновецький Р. Нариси з історії українських визвольних змагань 1917–1918 рр. Львів, 1994.
49. Молчанов В. Державницька думка Михайла Драгоманова. Київ, 1994.
50. Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття. Київ, 1994.
51. Петлюра С. В. Вибрані твори та документи. Київ, 1994.
52. Пінаш В. Гуцульська республіка – предтеча Карпатської України // Розбудова держави. 1995. № 7–8.
53. Політична історія України. ХХ ст. У 6 т. Київ, 2002–2003.
54. Полонська-Василенко Н. Історія України у 2-х т. Т. 2. Київ, 1992.
55. Редько П. Г. Національні традиції державотворення в українській історіографії та політичній літературі 19–20 ст.: концепції, ідеї, реалії. Київ, 1999.
56. Реєнт О. П. Павло Скоропадський. Київ, 2003.
57. Рудницька М. Західня Україна під большевиками. Нью-Йорк, 1958.
58. Русначенко А. Розумом і серцем: Українська суспільно-політична думка 1940–1980-х років. Київ, 1999.

59. Салтовський О. І. Концепція української державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до початку XX сторіччя). Київ, 2002.
60. Слюсаренко А. Г., Томенко М. В. Історія української конституції. Київ, 1993.
61. Стецько Я. 30 червня 1941. Проголошення відновлення державности України. Лондон, 1967.
62. Судоплатов П. Спецоперации. Лубянка и Кремль 1930–1950-е годы. Москва, 1997.
63. Удовиченко О. І. Україна у війні за державність. Київ, 1995.
64. Україна багатопартійна. Програмні документи нових партій. Київ, 1991.
65. Україна : політична історія XX – початку XXI століття. Київ, 2007.
66. Українська державність у XX ст.: історико-політологічний аспект. Київ, 1996.
67. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті: Документи і матеріали. У 3-х т. Мюнхен, 1983.
68. Хрестоматія з історії держави і права України / За ред. В. Гончаренка. Київ, 2003.
69. Чехович В. Проблеми національно-державного будівництва України в роки непу. Харків, 1995
70. Шевчук В. П., Тараненко М. Г. Історія української державності. Курс лекцій. Київ, 1999.
71. Шелухін С. Історико-правничі підстави української державності. Вінніпег, 1929.
72. Юрченко О. Українсько-російські стосунки після 1917 р. в правовому аспекті. Мюнхен, 1971.
73. Юхновський І. Україна – незалежна держава. Львів, 1994.